

Milada Rigasová

Novokřtění a jejich odkaz v krajině vinařské oblasti na hranici jižní Moravy a Weinviertlu

Obecné povědomí o zcela mimořádné kapitole dějin kulturní krajiny teplé vinařské oblasti na hranici jižní Moravy a Dolních Rakous spojené s působením novokřtěnců (1525 až 1622) není příliš velké. Lze to však předpokládat, neboť ucelené informace o historickém významu novokřtěnců na Moravě v učebnicích s celostátní i regionální působností dosud chybí. Snad i proto bývají novokřtění obvykle v obecném povědomí ztotožňováni pouze s výrobou moravské fajáns, i když „novokřtěnecký ráz“ jako značku originality, kvality a vysoké

Mariánský mlýn u Janičova kopce, uvedený v urbáři z roku 1560, může být vzhledem k historickým souvislostem dílem novokřtěnců (budova vlevo). (foto Milada Rigasová)

technické úrovni má mnoho dalších produktů jejich činnosti zde. Není pochyb, že přínos novokřtěnců spočívá ve skutečnosti především v rozvoji zemědělské velkovýroby, zejména vinařství. Změny v této oblasti byly tak výrazné, že jižní Morava byla již před počátkem 17. století považována za „zahradu střední Evropy“ (ŠULÁKOVÁ 1979). Je smutným paradoxem dějin, že téměř bez našeho povšimnutí mizí hmotné památky i duchovní odkaz těchto významných spoluzakladatelů pokroku, tradic, charakteru a také starobylé malebnosti kulturní krajiny teplé vinařské oblasti na hranici jižní Moravy a Dolních Rakous.

Cílem příspěvku je předložit poznámky dostupné v četných odborných regionálně zaměřených pracích jako podnět pro další výzkum a společenské zviditelnění dosud zachovaných novokřtěneckých památek spojených s utvářením tradičního obrazu a charakteru zdejší zemědělské vinařské krajiny a k ní náležejícího vybavení – viničních hor,

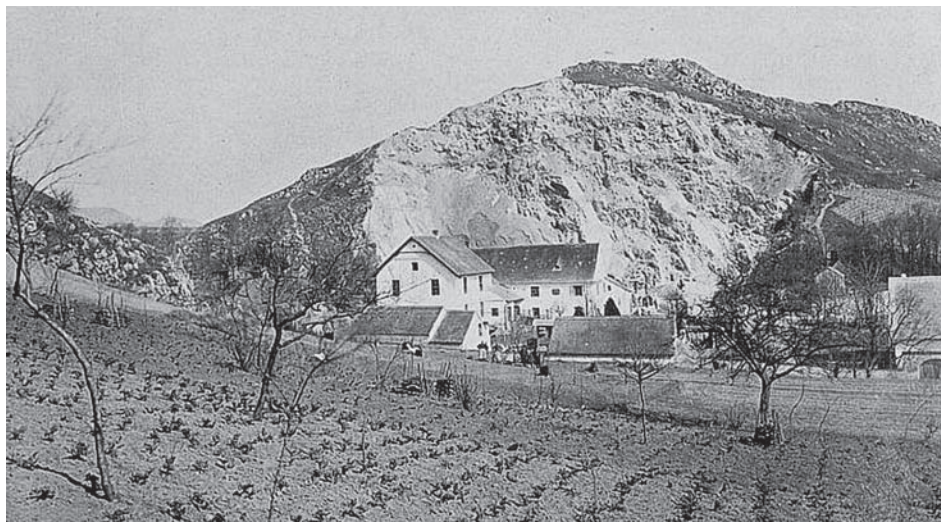
sklepů (včetně záhadných sklepních únikových labyrintů), rybníků, mlýnů, sýpek, ovčínů, pil a dalších staveb souvisejících se zemědělskou činností. Do současnosti vytvářejí specifikum krajinného rázu této oblasti. Čestné místo v souboru památek té doby zaujímají rovněž novokřtěnecké řády, jejichž prostřednictvím byla spravována obec, jednotlivá odvětví zemědělství, řemesel, ale i předškolní výchova a povinné vzdělávání dětí. Jsou dokladem všestranné a mimořádné pokrokovosti svých autorů. Pozoruhodné přitom je, že tato „pravidla hospodářského podnikání a humánního způsobu života“ vznikla v krajíně jižní Moravy a ve svém důsledku vedla k její prosperitě i kulturnímu rozvoji. Pod nánosem zapomnění, ale také úprav a přestaveb všechny tyto památky zjevně existují a duchovní odkaz novokřtěnců naší době dosud uchovávají. V podobě starobylosti vzhledu zdejší zemědělské kulturní krajiny a „selského“ způsobu vnímání hodnot života je všudypřítomný až do současnosti, aniž si to vůbec uvědomujeme. Z našich předků, již budovali základy jedinečnosti tohoto místa,¹ náleží významné postavení zejména novokřtěncům.

Manufakturní charakter zemědělské a řemeslné velkovýroby novokřtěnců

Teplá vinařská oblast na hranici jižní Moravy a Dolních Rakous představuje jedinečný typ historické kulturní krajiny. Její charakteristické rysy sem byly vepsány hlavně v době, kdy šlechtické rody začaly s rozsáhlou zemědělskou kultivací a modernizací vrchnostenského velkostatků, tak aby jim zajistil ekonomicky výnosnější hospodářské podnikání ve vlastní režii. Rozšiřovaly a scelovaly proto své pozemky, zakládaly nové hospodářské dvory zaměřené na intenzivní rostlinnou a živočišnou velkovýrobu. Právě v této době se všude budovaly velké pivovary, ovčiny, rybníky, rybárny, mlýny, sýpky, obory, pily, sklepy a zahrady všeho druhu – ovocné, zelinářské a bylinné, také chmelnice a zejména další vinice (ŠULÁKOVÁ 1979; ŘEZNÍČEK 1966).

Při této rozsáhlé přestavbě a zvelebování zemědělské krajiny byli šlechtě „vědoucími partnery“ hlavně novokřtění – desítky tisíc sedláků, drobných měšťanů i prostých řemeslníků a horníků, kteří na Moravu postupně přicházeli z bohatých vyspělejších zemí západní Evropy po porážce v Německé selské válce. Většina z nich měla znalosti, dovednosti a zkušenosti z různých oborů zemědělství a řemesel. Mezi příchozími novokřtěními byli Švýcaři a Němci, kteří dokázali vybudovat nejrůznější technicky dokonalá výrobní zařízení (mlýny, pivovary, sklepy, rybníky aj.), provozovat rostlinnou i živočišnou velkovýrobu (chov dobytka, rybníkářství, vinohradnictví, zahradnictví) nebo precizně zpracovávat kov, dřevo, kůži a další materiály (výroba náradí pro zemědělství, stavebnictví aj.); přicházeli sem Holanďané a Italové s vynikající úrovní výroby keramiky, skvělí skláři a tkalci. Novokřtění vybudovali do roku 1589 na jižní Moravě sedmapadesát společných hospodářských dvorů, obývaných přibližně třemi sty (podle některých autorů až pěti sty) lidmi, a to hlavně v teplé vinařské oblasti jižní Moravy, na velkých pozemkových dominiích

¹ „Morava a Čechy se obvykle vyslovují současně a obě země mají opravdu mnoho společného. Morava je ale jedinečná a ukazuje svoji jedinečnost nejvýrazněji ve srovnání s Čechami. Morava setrvává na starším vývojovém stupni hospodářské formy a civilizace. Je silná mimo jiné díky příslušnosti k finanční síle někdejších šlechtických majitelů, díky níž se mohla rozvinout. To vysvětluje, že na Moravě potkáte, častěji než kde jinde, různé vývojové etapy – středověkou vedle barokní a moderní –, přičemž tím není míněn ani tak stavební styl, jako spíš životní postoj. Stále znovu se zde vedle sebe opakují různé variace na „velkolepý, a přitom starobylý“ a „prostý, a přitom moderní“, až tím vzniká dojem, že tato země má dvojitý rozměr – skutečnost a sen jsou jedno a čas zde vyměřuje podle dvojitý míry. Všechny tyto zvláštnosti splynuly v jeden životní pocit, který se rozvinul do její obdivuhodné podoby: Morava je pravou zemědělskou zemí, selský způsob života je zde nejen nosný základ, ale i jedinečný prvek, není socialistický znak a není vlastní jen třídě sedláků, nýbrž již dávno prorostl všechny oblasti života a v tomto smyslu je promísil. Tento všemohoucí element potkáváme na Moravě v různých podobách, proměnil chování lidí i tón jejich hovoru. To vše je pociťováno jako zvláštní atmosféra, která ovlivnila i stavitelství a vzhled měst a vesnic na Moravě.“ (HUBALA 1965).

Mariánský mlýn na úpatí Janičova kopce na začátku 20. století
(foto archiv Regionálního muzea v Mikulově)

svých příznivců – Liechtensteinů (Valticko, Mikulovsko, Drnholecko), pánů z Lipé (Moravskokrumlovsko, Hodonínsko), později pánů z Boskovic a z Černé Hory (Bučovicko, Vlasaticko), Žerotínů (Strážnicko, Břeclavsko), majitelů starobrněnského kláštera (Hustopečsko, Lednicko) a také Dietrichsteinů (od roku 1572, kdy získali Mikulovsko) (ŠULÁKOVÁ 1979). Do roku 1604 se počet novokřtěnských dvorů v důsledku protireformačního tlaku snížil na 37, a to ještě v roce 1605 v době povstání Bočkajovců byla řada domů v blízkosti hranice s Uhrami opuštěna. Roku 1619 bylo na 29 jihomoravských panství v 41 místech celkem 43 společných dvorů. Podle údajů Jana Amose Komenského žilo v jednom dvoře asi 200 až 400 lidí, v některých dokonce 2 000 a více. Jen při předpokládaném průměru 300 osob na jeden dvůr by v roce 1622 na Moravě žilo 40 000 novokřtěnců. Matouš Merian udává ve své knize *Topographia Moraviae* dokonce 70 000 novokřtěnců (WINKELBAUER 1995). Nicméně názory na počet novokřtěnců na Moravě se různí. Podle poslední analýzy Jiřího Pajera zde žilo 22 000 novokřtěnců. Od roku 1546 se novokřtění začali usazovat také na západním Slovensku, tehdy náležejícímu k Uhrám.

Pozoruhodnou skutečností novokřtěneckého hnutí je fakt, že teprve na jižní Moravě vykristalizovalo v originální společenství provozující pokrokové hospodářské velkopodnikání na základě společného majetku a uspokojování všech potřeb komunity. Tato originální pravidla soužití a fungování novokřtěneckého dvora prosadil kolem roku 1533 na Hustopečsku tyrolský vůdce Jakub Hutter. Tento významný kazatel novokřtěnců, vyučený v Praze jako kloboučník (Hutter), se narodil v Moss u Svatého Mořice v Pusterské dolině v jižním Tyrolsku. Na Mikulovsko přišel již s první vlnou nových osídlenců na podzim roku 1529 a od té doby organizoval řadu vystěhování tyrolských novokřtěnců do Slavkova u Brna – na panství Kouniců. S částí svých příznivců pak odešel v roce 1531 do Hustopečí, náležejících cisterciákům ze Starého Brna, kde myšlenku společného majetku začala už od roku 1528 realizovat skupina novokřtěnců, tzv. šteblerů,² vypovězených z Mikulova Leonhardem Liechtensteinem kvůli odmítání jakékoliv formy násilí. Ideje Jakuba Huttera brzy přijala za své většina novokřtěneckých dvorů na Moravě.³

² Die Stäbler z něm. der Stab (hůl) – štebleři, tj. ti, kteří odmítají použití jakékoliv zbraně (nosí pouze hůl).

³ Hutterovy ideje řídí život novokřtěneckých dvorů do současnosti, příslušníci těchto komunit se dosud nazývají hutterští bratři (WINKELBAUER 1995).

Mlýn na břehu rybníka Nový. Pro kardinála Dietrichsteina ho měli postavit novokřtění. Reprodukce z knihy Liebes Voitelsbrunn (HOLZER 1981).

Chod života i hospodářské podnikání novokřtěneckých dvorů řídila promyšlená a na svou dobu neobyčejně pokroková pravidla a pracovní metody – řády. Novokřtění je postupně vypracovali a sepsali pro všechny provozované profese. Vyplývá z nich, že vývoj většiny řemesel posunovali novokřtění na jižní Moravě kupředu a některým odvětvím předali vlastní „novokřtěnecký ráz“ jako již zmíněnou značku originality, kvality a vysoké technické úrovně. Neměla ji jen moravská fajáns – podobně byly vnímány i stavby „na klíč“, jakými byly mlýny, pivovary, sklepy, měšťanské domy, a další produkty z přibližně dvaadvaceti na Moravě provozovaných řemesel. Řády pro barvíře a mlynáře (1585), ševce (1591), lazebníky (1592) a oděvníky (1602) sestavil například Claus Braidl, představený komunity v Nových Mlýnech (snad největšího společenství na Moravě), hrnčířský řád (1612) byl sepsán v Podivíně. Jednotlivé řády detailně předepisují nejen organizaci a postup celé výroby, ale současně také povinnost osvojit si fungování jednotlivých řemesel nejen na jiných dvorech na Moravě, ale také v okolních zemích Uher a západní Evropy.

Od tehdejších obyvatel Moravy přebírali novokřtění zvyklosti výroby jako celek včetně kulturních tradic (ŠULÁKOVÁ 1979). Na zkušenou – „vandr“ – do jiných dvorů na Moravě a v Uhrách vysílali pravidelně své posly. Za poučením se novokřtění vraceli i do zemí, odkud pocházeli, přičemž zde vyhledávali také nové mistry a přiváděli je pak na své moravské dvory. Mimořádný důraz kladli novokřtění na nákup nejlevnějších surovin a důslednou výstupní kontrolu produktů. Prodávali jen ty nejlevnější. Vlivem těchto okolností a svého vyznání se novokřtění stali nejpracovitějšími a nejschopnějšími řemeslníky, zemědělci a vinaři své doby. Konkurovat novokřtěneckým manufakturám s dvaceti i více mistry mohly domácí dílny zpravidla jen s jedním mistrem, tovaryšem a nanejvýš několika uční jen velmi obtížně. Pro svou vysokou kvalitu byly výrobky novokřtěnců žádané doma i v okolních zemích. Velkovýrobní forma práce a podnikání vydobyla tehdy novokřtěncům úctu nejen na jižní Moravě (ŠULÁKOVÁ 1979).

Novokřtění trvale ovlivnili především domácí zemědělskou velkovýrobu a její budoucí zaměření i kvalitu, což je dosud zcela opomíjeno (ŠULÁKOVÁ 1979; RIGASOVÁ 2006). Navíc je zřejmé, že jejich vliv v tomto směru neskončil s jejich vyhoštěním z Moravy. Mnoho novokřtěnců zapustilo na Moravě hluboké kořeny a nechťelo se jim již odejít ze své „země zaslíbené“ – po téměř sto letech předcházejícího plodného života zde.

Když byli v listopadu 1622 vyzváni, aby opustili Moravu, nebo do čtyř týdnů přestoupili na katolickou víru, zhruba polovina z nich zvolila konverzi.⁴

Pro tuto oblast typický selský pohled na hodnoty života a zemědělské krajiny se všemi projevy, jež ho naplňují, vyrůstá bezpochyby i z odkazu novokřtěnců. Obzvláště ve Weinviertlu, v rakouské části někdejší německé jižní Moravy, přetrvaly tyto jedinečné hodnoty a projevy selského způsobu života a uvažování dodnes, ovlivňují významně nejenom život sedláků, ale všech jeho obyvatel. Úcta k sedlákům a zemědělské krajiny přirozeně přerostla v samozřejmou součást a neobyčejně silný program státní politiky Rakouska – v Evropě jedinečný. Výmluvnou výpověď o vztahu Rakušanů k odkazu novokřtěnců může být například i účast tisícovky návštěvníků, včetně nejvyšších představitelů zemí, na otevření malého muzea novokřtěnců, prvního ve střední Evropě, 5. října 2008 v malé vesničce Niedersulz, ležící na půl cesty mezi Mikulovem a Vídní.

Hlavním zaměstnáním obyvatel jednotlivých novokřtěneckých dvorů bylo zemědělství a řemesla. Jednotlivé profese nebyly od sebe hermeticky odděleny, ale navazovaly na sebe a doplňovaly se.

Novokřtěnci budovali dvory zaměřené současně na chov dobytka i na rostlinnou výrobu, aby si zajistili soběstačnost ve všech položkách chodu domácnosti. Na půdě ale především mimořádně úspěšně podnikali.⁵ Mimo vegetační dobu pracovali všichni příslušníci komunity v řemeslných dílnách – manufakturách – a naopak v době sklizně zas vypomáhali na polích i řemeslníci. Suroviny k řemeslné výrobě získávali hlavně vlastním podnikáním a v maximální možné míře je zužitkovali – kůži z jatek předávali koželuhům, odtud řemenářům, obuvníkům; len a vlnu sami sprádali, tkali látky, šili oděvy apod. Pokud surovinu pro podnikání nakupovali, tak zpravidla ve velkém. Kronika novokřtěnců například uvádí, že do Brodského na Slovensku bylo najednou dovezeno 20 fůr kůží, které vyčinili jircháři a zpracovali kožešníci, obuvníci, řemenáři, sedláři a knoflíkáři (ŠULÁKOVÁ 1979). Novokřtěnci byli zjevně jedni z prvních podnikatelů, již se věnovali zemědělskému hospodaření s „setrpnými“ postupy vůči přírodě. Věnují se mu až dosud i komunity žijící v současnosti v Americe i v Evropě.

Je však dobré připomenout, že všestranný hospodářský pokrok přinášený na Moravu novokřtěnci mohl být ve zdejší krajině uplatněn výlučně zásluhou a prozíravostí moravské šlechty, která zaujala k novokřtěncům naprosto odlišný postoj, než měla k tradičnímu obyvatelstvu. Ve své době umožnila novokřtěncům nejen usadit se na svých pozemcích, ale především žít podle vlastních idejí, vybudovat si vlastní hospodářské dvory bez povinnosti robot – být svobodnými občany i podnikateli. Z potenciálu novokřtěnců pak pro sebe na oplátku získávala o to víc prostřednictvím různých forem daní (peněžní feudální pozemkové renty, pozemkové dávky), či mimořádně kvalifikované a produktivní výroby podporující rozvoj ekonomiky vrchnostenského velkostatku. „*Novokřtěncům svěřovala šlechta brzy veškerou odbornou činnost na hospodářských dvorech svých vrchnostenských velkostatků – většinu míst správců statků, mlýnů, ovčáren, pivovarů, rybníků, ovocných zahrad, cihelen, využívala je rovněž jako své dvorní zaměstnance – holiče, zahradníky, dělníky na pile, tesaře, lékaře.*“ (WINKELBAUER 1995). Dle Ch. A. Fischera, tehdejšího faráře ve Valticích, působili novokřtěnci ve službách feudálů rovněž jako obročí, purkrabí, porybní, lesníci i správci chmelnic a vinic (perkmistři). Pracovali také jako bednáři, postiháři, šlotýři a správci celých panských dvorů. V těchto funkcích jsou uváděni v Mikulově, Židlochovicích, Příbicích, Nosislavi, Strážnici, ale i na dalších místech (ŠULÁKOVÁ 1979). S ohledem na to, že novokřtěnci byli v zemědělství a řemeslech nadmíru způsobili a značné platy odváděli vrchnosti svědomitě a bez průtahů, poskytovala jim šlechta významná privilegia – například Kounicové

⁴ „... přibližně polovina novokřtěnců se na katolickou víru obrací (!), ostatní musí ze země a stěhují se do Sobotiště a Velkých Levár. Odchází jich tehdy z Moravy na čtyřicet tisíc.“ (BALCÁREK 1990).

⁵ „Pracovalo se mimo jiné na vlastních polích a loukách, ve vlastních vinohradech a chlévech.“ (WINKELBAUER 1995).

Zemědělské nářadí – vinařský okovaný rýč, vinařské nože a motyka – jako motiv na habánských talířích. Reprodukce z knihy Tradiční vinařství na Moravě (FROLEC 1974).

Dřevěné vědro s kováním na přenášení moštu a vína se ve zdejších sklepích používalo již v 16. století. Je uloženo spolu s dalším zemědělským nářadím z této doby ve sbírkách Regionálního muzea v Mikulově. Zda pochází z dílny novokřtěnců, ukáže teprve další výzkum. (foto Milan Karásek)

ve Slavkově je osvobodili dokonce i od všech plateb. Tímto přístupem k podnikání předběhly jihomoravské feudální rody výrazně svoji dobu (JANŠTA 2006b).

Novokřtenci dosáhli zásluhou svého racionálního způsobu života značného finančního blahobytu. Peníze však nesměli investovat ani užít k vlastnímu přepychu, proto je ukládali. Prosperitu novokřtěneckých dvorů přibližuje například dobová zpráva o návštěvě císaře v Přibicích.⁶

Podíl novokřtenců na utváření tradičního charakteru zemědělské krajiny vinařské oblasti na hranici jižní Moravy a Weinviertlu

Zkušení novokřtěnečtí vinaři přicházeli do teplé vinorodé oblasti Moravy hlavně z Hesenska a okolních zemí. Přinesli si odtud znalosti nových odrůd vinné révy i pokrokovějších metod jejich pěstování a zpracování. Novokřtěnecké dvory brzy vlastnily na našem území značné množství viničných hor, stavěly vlastní sklepy a zaváděly moderní sklepní hospodářství na vrchnostenských velkostatkách. Novokřtenci působili ve službách feudálů především jako odborníci, spravovali a budovali nové vinice, přičemž terasovali (greftovali) i velmi strmé svahy (JANŠTA 2006b). Novokřtencům je nutno vděčit za mimořádné extenzivní a intenzivní rozšíření vinařství. K vysoké hodnotě vín přispívala přísná organizace sběru hroznů, jehož začátek se vyhlašoval velmi pozdě a pro každou viniční horu zvlášť, aby hrozny dobře vyžrály. Datum sběru hroznů vyhlašovali po vzájemné domluvě starosta, radní, horenský mistr a majitel vinice, o čemž vždy sepsali protokol.

Tyto nové podněty, které přispívaly k rozvoji zdejšího vinařství, zaznamenávají novokřtěnecké vinařské řády. Viniční (horenský) řád pro Mikulov vydal Adam Dietrichstein v roce 1586, tedy v době spadající do „zlaté doby“ novokřtenců (1565–1592). Je možné, že novokřtenci jako uznávaní správci panských vinic, odborníci a mistři v oboru vinařství, vinohradnictví a sklepního hospodářství se na jeho sestavení významně podíleli. Vliv novokřtenců je v tomto smyslu možné předpokládat také u staršího viničního řádu pro Falkenstein, z něhož vycházejí všechny ostatní viniční řády vinařské oblasti někdejší německé jižní Moravy včetně Mikulova.

Zřejmě hlavně zásluhou iniciativy novokřtenců se kvalita moravských vín zvýšila a byla všeobecně uznávaná (RICHTER – KRSEK – STEHLÍK – ZEMEK 1971). Jakost mikulovských vín ohodnotil v roce 1582 také biskup olomoucký při své vizitační cestě (HOLZER 1981).

Z důvodu odborné náročnosti a nákladnosti péče o vinice i víno šlechta raději vinice pronajímala a vybírala vinný desátek a jiné vinné dávky, než aby sama ve viničích a sklepních hospodařila. To jí dovolilo s vínem obchodovat snadněji a mnohem výhodněji. Odborné znalosti, schopnosti a dovednosti novokřtenců využívala proto v plné míře.

„Vlivem novokřtenců nastal v 16. a na počátku 17. století na jižní Moravě vrcholný rozvoj feudálních vinic spojený se vznikem sklepního hospodářství, sousvětva novokřtěneckých komunit patrně představovala příjemné rozptýlení a majitel panství se obědem či večeří u toufarů mohl pochlubit svým hostům jako pozoruhodnou kuriozitou. Také Jan Diviš ze Zerotína, předchozí vlastník židlochovického panství, měl ve zvyku hostit přátele právě u novokřtenců. V Židlochovicích ale Adam z Valdštejna především čekal na císaře Ferdinanda II., který přijel 20. prosince 1617 s celým dvorem a 750 koňmi. Nazítří, dříve než Adam z Valdštejna doprovodil císařský průvod do dietrichsteinského Mikulova, dopřál císařskému dvoru snidani u novokřtenců v Přibicích.“ (JANÁČEK 1978).

⁶ „Po celý podzim roku 1617 se rezidence v Židlochovicích stala pro Adama Valdštejna působištěm. Valdštejnův pobyt nebyl naplněn pouze loveckými zábavami, ale též péčí o hospodářství. Několikrát navštívil společenství novokřtenců v Přibicích a objednal si u nich rozličné zakázky. Návštěva novokřtěneckých komunit patrně představovala příjemné rozptýlení a majitel panství se obědem či večeří u toufarů mohl pochlubit svým hostům jako pozoruhodnou kuriozitou. Také Jan Diviš ze Zerotína, předchozí vlastník židlochovického panství, měl ve zvyku hostit přátele právě u novokřtenců. V Židlochovicích ale Adam z Valdštejna především čekal na císaře Ferdinanda II., který přijel 20. prosince 1617 s celým dvorem a 750 koňmi. Nazítří, dříve než Adam z Valdštejna doprovodil císařský průvod do dietrichsteinského Mikulova, dopřál císařskému dvoru snidani u novokřtenců v Přibicích.“ (JANÁČEK 1978).

neboť bylo cíleně zařízení na odbyt vína ve velkém, na vývoz do Čech, Slezska, Polska a Německa. Možnosti odbytu vína byly tak velké, že feudálové přestávali mít zájem na šenkování vlastního vína v obecních šencích. V prodeji ve velkém je vidět habánský způsob podnikání ve velkém (!). Za tímto účelem bylo nutno budovat velké sudy ve sklepech, aby byla připravena dostatečná kapacita pro vývoz. Velké sudy byly již v roce 1619 na zámku ve Vlasaticích, kde byla veškerá vinařské péče svěřena novokřtěncům. Vlivem zámeckého sklepního hospodaření se podstatně zlepšil výnos feudálních vinic i tržba za vývoz vína. Zámecký sklep mistr jako vedoucí zámecké velkovýroby vína se stal nejlépe placenou silou na zámku, hned po hejtmanovi a vrchním úředníkovi.“ (ŠULÁKOVÁ 1979).

O sklepech novokřtěnců jsou poznatky z Mikulova, Kobylí, Velkých Pavlovic, Bořetic a z většiny ostatních obcí teplé vinařské oblasti jižní Moravy a Weinviertlu. Novokřtěnecký vinný sklep, s vysokým nadložím a přístupný po rovině, se zachoval například ve dvoře pana Jaromíra Vedry ve Starovicích na Hustopečsku (HLOŽEK 2006). Novokřtělci zde měli společný dům na konci obce, s místními obyvateli se stýkali jen velmi málo, žili svým uzavřeným životem a pracovali na pronajatých vinicích. Zdejší sklep pochází z let 1550–1575, kdy se novokřtělci v obci usadili, je dlouhý 35 metrů a je ukončen kapličkou ve tvaru čtvrtkruhové výseče. Má šíji 1,7 m dlouhou, vysoký je 3 m a šířka klenby činí 5 m.⁷

Sklepy zaujímaly v životě jihomoravských novokřtěneckých dvorů zcela výjimečnou úlohu, avšak zejména o nich jsou naše informace dosud značně neúplné. Vzhledem k vlastnictví významných ploch vinic lze předpokládat, že sklepy byly nezbytnou součástí každého dvora. Kromě toho však měly pro novokřtělce ještě další životně důležité význam – sloužily jako úkryty při přepadení jejich komunit. Právě kolem existence těchto únikových sklepů panuje stále ještě mnoho nezodpovězených otázek. Zajímavé poznatky přináší v tomto směru publikace Täufermuseum Niedersulz (Novokřtěnecké muzeum Niedersulz): „*Takzvané podzemní výklenky (Erdställe) najdeme v Dolních Rakousích téměř v každé obci. Výklady o jejich účelu sahají někdy až do mystiky. Bezpochyby se však jedná o úkryty před opakujícím se pronásledováním novokřtěnců. Tyto podzemní výklenky nám ovšem stále ještě předkládají záhady. Odpovědi alespoň na některé z nich je možno nalézt v kronikách novokřtěnců – nikde na světě nemohl být život novokřtěnců po dlouhou dobu bezpečný. Od svého zásadního vyhoštění v roce 1548 si proto zajišťovali ochranu svého domu budováním úkrytů v zemi, lochů (Löcher), a klenutých jam (Gruben). Ještě začátkem 17. století se v kronikách dočteme o tom, že pronásledovatelé jejich lochy a klenuté jámy při přepadení dvora odhalili. I dnes se v některých jihomoravských obcích mluví o tom, že se jedná o únikové sklepní labyrinty. Tyto tajné sklepní prostory se odlišují od ostatních „podzemních výklenků“. Jsou to skutečná sklepení a představují ukázkou hornického umění novokřtěnců na našem území, neboť mnozí z nich pracovali před příchodem na jižní Moravu jako horníci v Tyrolsku. Tato sklepení jsou velmi důmyslně vybudována tak, aby dokázala zmást vetřelce a poskytla přepadeným čas k úniku. Jsou vybavena ve smluvených místech spížemi, které dokonce umožňovaly delší pobyt matkám s dětmi. Na východním břehu Moravy se také nalézají podzemní spojovací chodby a sklady keramiky. Všechny tyto podzemní stavby v Dolních Rakousích, na jižní Moravě, v Bavorsku a Elsasku se podobají, někdy až do detailů. Je zajímavé, že tyto podzemní úkryty je možno nalézt všude tam, kudy novokřtělci procházeli při své cestě na jižní Moravu.“ (EICHINGER – ENZENBERGER 2009).*

O sklepním únikovém systému náležejícímu k mlýnu Porz u Sedlece a dlouhé únikové chodbě, kterou novokřtělci měli vybudovat kolem roku 1600 kardinálovi Dietrichsteinovi z mikulovského zámku na jeho letohrádek na ostrově v rybníku Nový, referuje Holzer v „Heimatbuchu“ Liebes Voitelbrunn (HOLZER 1981). Zpráva, že na tomto ostrově má

⁷ Novokřtěnecký sklep se svojí velikostí a dobou vzniku liší od ostatních sklepů nacházejících se v unikátním souboru 186 sklepů postavených kaskádovitě v neucelených řadách na Kozím kopci v jižní části Starovic. Ty mají délku 4–35 m, výšku 3 m a šířku klenby 4,5 m; jejich součástí jsou lisovny 9 × 9 m s obytnými nástavbami nad nimi (HLOŽEK 2006).

být upravena podzemní chodba, pochází z korespondence mezi zámeckým hejtnanem a knížetem Ferdinandem Dietrichsteinem (BRICHTOVÁ 2004). Mapa Mikulova a okolí z roku 1937 zakresluje v této trase „Gruben“, kam od 17. století začala být postupně sváděna mikulovská městská kanalizace a tok potoka Včelínku. Je neobvyklé, aby pro kanalizaci a potok byla v té době budována ve volné krajině nákladná „Gruben“ (snad chodba 2,5 km dlouhá), dle Holzera vybavená i „lochy“ (HOLZER 1985). Další výzkum si v tomto směru jistě zaslouží i měšťanské renesanční a raně barokní sklepní vinařské domy v Mikulově i v celé okolní vinařské oblasti. Lze předpokládat, že bohatí měšťané s významným postavením zadávali jejich budování vyhlášeným stavitelům a zalcům tohoto řemesla – novokřtěncům.

Souvislost příchodu novokřtěnců s rozvojem vrchnostenského velkostatku bohatě dokládá srovnání mikulovských urbářů.⁸ Z nich vyplývá, že v krajině přibýly velké zelinářské a ovocné zahrady, vinice, technicky dokonalé mlýny, ovčiny. Jsou dosud specifikem zemědělské krajiny zdejší teplé vinařské oblasti. Značný výčet vinic v urbáři z roku 1629 dokládá již jednoznačné zaměření zemědělské krajiny na vinařství – knížecích vinic přibýlo i přesto, že třicetiletá válka zuřila již jedenáctým rokem. Vinohrady ležely na nejlepších půdách a v nejvýhodnějších polohách. Rozloha vinic byla na počátku 17. století v poměru k polím různá a závisela, vzhledem k teplomilnosti kultury, na přírodních poměrech. Například na celém území okresu Břeclav (bez Valtic, kde se údaje nezachovaly) zabíraly vinice před třicetiletou válkou celou ¼ veškeré půdy – nikdy potom již nedosáhly této velikosti.⁹

Vyhlášené vinice včetně novokřtěneckých ležely hlavně na svazích pahorkatiny Hustopečska. „Když v roce 1580 zemřel pan Čeněk z Lipé, jehož rod držel ves Kurdějov po tři předcházející století, byl proveden soupis poddaných v Kurdějově. Podle něj platil každý z novokřtěnců o sv. Janu 2 groše, 4 denáry a 1 peníz bílý, na vinném desátku pak 25 a ½ bečky a 4 vědra, tj. cca 14 560 litrů. Novokřtělci tvořili asi třetinu z celkového počtu 123 vinařů. Na tehdejší dobu byl Kurdějov velkou vesnicí, největší v okolí, hlavním zdrojem obživy obyvatel byly vinice. Novokřtělci jako společenství žili uzavřeně, s ostatními obyvateli ale vycházeli dobře. Jan z Lipé si novokřtěnců věžl a dal v roce 1591 dokonce povolení k vystěhování Nykla Czejlza za svou novokřtěneckou nevěstou do Dambořic (i když za ženichem chodila zásadně nevěsta, vždy jen se skromnou výbavou – nábytkem a prádlem), přířkl mu dokonce i věno ¼ vinohradů, výtěžek z něho byl po několik let posílán novokřtěncům na dvůr do Dambořic, kteří ho po dohodě prodali po nějaké době zpět.“ (NÁDENÍČEK 2006).

Obraz zdejší krajiny v době před bitvou na Bílé hoře změnily nejradikálněji hlavně rybníky. Rozmach chovu kaprů znamenal největší hospodářský zisk, jakého kdy vrchnostenský

⁸ Urbář z roku 1414, dva z roku 1560, soupis majetku panství z roku 1574 a soupis majetku panství z roku 1655, soupis majetku panství v závěti Adama Dietrichsteina z roku 1590. Produkci vinic urbář z roku 1629 neznamenal, avšak urbář z následujícího roku udává 2 500 věder. Jen v obvodě samého Mikulova zaujímaly vinice plochu 46 čtvrtí a 16 osmin, nejvíce v trati Niva (auf der Breiten) a Raifaelská (slovo Raifelsatz označuje vinice na terasách), další byly i v Bulharech, Sedleci, Dolních i Horních Věstonicích, Strachotíně a Popicích. Srovnání urbáře z roku 1629 (kdy je mikulovské panství zveleboeno kardinálem Dietrichsteinem jako málokeré jiné) spolu se soupisem majetku z roku 1655 dokládá devastaci mikulovského panství pár let po skončení třicetileté války, tj. pokles živého inventáře na všech vrchnostenských dvorech a celkové snížení hospodářské produkce na nich. Pouze produkce vína udává vzestupnou tendenci, tj. 3 800 věder. Tolik vína nebylo možno odbyť na místním trhu, proto se vrchnostenské víno z mikulovského okolí prodávalo na ostatních panstvích Dietrichsteinů (Hranice, Lipník, Polná) a také se šenkovalo v panských sklepech. Avšak při všeobecné hospodářské mizérii po válce nebylo ani při tomto rozmnožení tržních možností dosti zájemců a kupců. A tak se hromadily velké zásoby neprodaného vína v dietrichsteinských sklepech. Roku 1655 činily tyto zásoby 6 211 věder bílého a 1 479 vina červeného. Z tohoto množství pocházelo z ročníku 1655 z panských vinic 3 181 věder vína bílého, z perkrechtních dávek z Pavlova 39 věder, z Klentnice 12 věder, z Dolních Věstonic 9 věder a ze Sedlece 49 věder, dále z vinného desátku z Pouzdřan 102 vědra a z Popic 185 věder. Poddaní odváděli vesměs bílé víno.

⁹ Proslulé byly vinice na Mikulovsku, v Alexovicích, Ivančicích, Nosislavi. Největší plocha byla ve Velkých Bílovicích (2 636 měric) a v Mikulově (1 820 měric). Mnoho vesnic na Mikulovsku, Valticku, Lednicku a Hustopečsku mělo větší rozlohu vinic než obilných polí. Veškerá půda byla osazena vinnou révou v Němčičkách (989) a Dolních Věstonicích (514), naproti tomu se vůbec nepěstovala v Břeclavi, Staré Břeclavi, Ladné, Cvrčovicích, Lanžhotě, Hruškách a Kosticích. Rozloha vinic se rozrostla také na Hustopečsku, Drnholecku, Hodonínsku a Strážnicích, Kloboukách, Vlasaticích, Strážnici (KORDIOVSKÝ 1991).

Velkoplodá rajčata a fazole pěstované hutterskými bratry v Americe – zelinářská zahrádka v Muzeu vesnice v Niedersulz.
(foto Milada Rigasová)

velkostatek dosáhl. Po technické a stavitelské stránce se rybníky staly obdivuhodným dílem své doby, a to jak svojí plochou, tak i důmyslným řešením přírodních a odtokových kanálů, budováním dlouhých hrází, a tím i mimořádnou produkční kapacitou. Rybníky tak mohly ve zdejší krajině fungovat jako první dokonalá vodohospodářská díla. Zachycovaly obvyklé jarní a podzimní příválové deště a poskytovaly dostatek vody pro činnost mlýnů v době sucha. Chov a prodej ryb jako vydatný zdroj příjmů vrchnostenských velkostatků udávají urbáře jednotlivých panství.

V rámci jednoho dvora dokázali novokřtěníci jednotlivé živnosti sjednotit a zkompletovat do funkčních a na svou dobu technicky pokrokových výrobních zařízení. Mohli tak přijmout jak zakázku na dodání kočáru, tak například na kompletní výstavbu a vybavení mlýna nebo pivovaru. Příkladem je zakázka na vybudování nového mlýna včetně všeho, co k němu náleží, v obci Zaina u Stockerau – jedna z mnoha podobných objednávek, kterou novokřtěníci dostávali. Vybudování mlýna se všemi nezbytnými stavbami hrází, kamenickými a zednickými pracemi nebyl pro novokřtěnecké stavitele, vyhlášené široko daleko, žádný problém. Právě toto kompletní řešení výroby – „made in novokřtěníci“ – ukazuje na jejich pokrokovost. Zejména proto zastávali mnozí z novokřtěnců ta nejvyšší důvěrnická místa jako správci mlýnů, vinic, pivovarů, ale také celých šlechtických statků (EICHINGER – ENZENBERGER 2009).

Výstavbu mlýnů za novokřtěnců dokládají také mikulovské urbáře.¹⁰ Právě novokřtěníci přinesli na jižní Moravu technicky dokonalejší typy mlýnů. Jejich mlynáři pracovali většinou na mlýnech pronajatých od feudálů, kupovali a provozovali ale také své vlastní. Na zkušenu se novokřtěneckí mlynáři často vraceli do Tyrolska a Švýcarska. Větrné mlýny v krajině vinařské oblasti Moravy vystavěli zřejmě také oni (ŠULÁKOVÁ 1979). Připomíná je například název „zahrada u větrných mlýnů“ (později knížecí bažantnice na jižním okraji Mikulova) v mikulovském urbáři z roku 1574. Na kopci nad obcí Klein Schweinbarth, na křižovatce do Falkensteinu a Ottenthalu, dosud stojí starý kamenný kruhový podstavec větrného mlýna.

V živočišné výrobě vynikali novokřtěníci jako chovatelé skotu, koní a ovcí, byli však také vyhlášenými včelaři. „Srdeční záležitosti“ byl ovšem chov holubů – typický holubník s více patry stál uprostřed každého novokřtěneckého dvora (EICHINGER – ENZENBERGER 2009). Potřebné znalosti si přinesli z Tyrolska a Švýcarska, jak dokládají jednotlivé řády z roku 1610. Dobytek dokázali také léčit, jejich chorobami se zabývali dobytčí felčáři. Z této doby existuje knížka sepsaná Christoférem Brettschneiderem, v níž uvádí své zkušenosti s veterinárními léčivými (HRBKOVÁ 1972). Samozřejmě součástí zdejší krajiny se staly také ovčiny s tisícovými stády. Novokřtěncům náležel například hospodářský dvůr s ovčárnou (Haidhof) jižně od Sedlece na cestě do Úval.¹¹

Novokřtěníci vyráběli velké množství náradí a dalších výrobků pro chod zemědělství. O to se starali vyhlášení kováři, koláři, kotláři, stolaři, truhláři, zámečníci a tesaři.

¹⁰ Urbář z roku 1560 (čtvrtý díl panství) udává v Bulharech dvůr s pivovarem a dvěma mlýny – jedním v Dolních Věstonicích a druhým pod Novým rybníkem, dále dva větrné mlýny se zahradou, štěpníci a chmelnicí v Mikulově. Ze závěti Adama z Dietrichsteina z roku 1590, kterou rozděluje majetek svým třem synům, je patrné, že mlýn pod Novým rybníkem měl dvě složení se dvěma stoupami a veškerým mlynářským vybavením. (Původní vodní mlýn o dvou složeních byl v roce 1912 opatřen motorem. V roce 1922 vyhořel a byl přestavěn na moderní, elektrinou poháněný mlýn se čtyřmi složeními. Na tehdejší dobu technicky dokonalý mlýn byl zrušen v roce 1945. Od té doby chátrá. Po druhé světové válce se dostal do správy Rybníkářství Pohořelice, dnes je v soukromých rukách). „*K tvrzi u Dolních Věstonic náležela vyhlášená štěpnice, zelnice a kuchyňská zahrada, dále pivovar a sladovna se všemi pánvemi a veškerým příslušenstvím, k němuž patřilo i vystavování piva ve všech městečkách a vesnicích k tomuto dílu příslušejícímu. U tvrze a pivovaru byl mlýn dobře a velkým nákladem vystavěný o osmi složeních a dvou stoupách s veškerým mlynářským příslušenstvím.*“ (REZNÍČEK 1966)

¹¹ Haidhof (dvůr na mokřině) – ovčín, jenž dosud leží při staré cestě (dnes cyklostezce) ze Sedlece do Úval byl původně kolonií novokřtěnců na panství Fünfkirchenů (do roku 1620) a náležel správně k Dolním Rakousům. V roce 1625 ho získal jako konfiskát kardinál Dietrichstein, 1647 byl Maximiliánem Dietrichsteinem prodán zpět Fünfkirchenům (HOLZER 1981). V roce 1920 připadl k České republice. V roce 1925 měl rozlohu 269 hektarů a byl rozparcelován novým majitelem. Tehdy ovčín a značnou část pozemků koupil Otto Lampl z Lednice. Po revoluci v roce 1989 mu byl navrácen (RIGASOVÁ 2006).

Nejproslulejší kovárna byla v Příbiczích – její motyky, sekery a rýče, kosy, srpy či stavební kování měly odbyt i daleko za hranicemi Moravy. Kováři z Příbic darovali například králi Fridrichu Falckému umělecky zpracované kovové polní lůžko a další výrobky pro královnu.¹²

Vysokou úroveň měly také profese, jež se zemědělskou výrobou úzce souvisely, zejména soukenictví a krejčovství. Vyhlášené soukenické dílny byly v Hustopečích a Šakvicích. Vlnu nebo len předly mistrům ženy, muži tkali a šili obleky. Doklady o háčkování závojų, vyšívání bavlnkami i zlatou nití pocházejí z Šakvic. Výšivky se používaly na bohatě zdobené oděvy šlechty, na církevní ornáty či slavnostní roucha. Velké Němčice byly zas známy výrobou kočárů čalouněných barchetem a kozí kůží (JANŠTA 2006a).

Ovčín na jižním okraji Sedlece byl původně novokřtěneckou kolonií na panství Fünfkirchenů – na fotografii objekt v pozadí. (foto Milada Rigasová)

Pro oblibu zakládání zahrad byli novokřtěnci nazýváni „zahradní bratři“ (SEIFERT 1937). Lze předpokládat pěstování voňavých koření, léčivých bylin pro lazebnictví a výrobu léků nebo rostlin pro barvení látek. Urbáře z doby působení novokřtěnců uvádějí zahrady všeho druhu – zelinářské, ovocné i kuchyňské. Například mikulovský urbář z roku 1629 vyjmenovává takto zdejší zahrady: *zelinářská zahrada pod městskými hradbami, velmi rozsáhlá zahrada u větrných mlýnů, libosad na ostrově Porz, zvláštní zelnice a štěpnice zvaná Jelení zahrada, ovocná zahrada nad městem na Svatém kopečku*. U venkovských dvorů byly zahrady na ovoce a zeleninu v Sedleci, Bulharech, Strachotíně, Popicích, obzvlášť krásnou a velkou zahradou se pyšnily Dolní Věstonice. Z některých zahrad měla užitek vrchnost, jiné pronajímala: věstonickou za 100 zlatých, sedleckou za 70, zahradu v Bulharech za 60 a takzvanou Jelení

¹² „Pozoruhodná byla také hodinářská produkce v Příbiczích, v roce 1613 vyrobili mechanické kapesní hodinky pro Maxmiliána a jeho bratra kardinála Františka Dietrichsteina. Věžní hodiny na mnoha kostelech jsou zřejmě také jejich produktem.“ (JANŠTA 2006a). K nejznámějším výrobkům příbických novokřtěnců patřily kočáry, nábytek, kovové postele a jiné železářské zboží, nože s pochvou z perleti, kožené výrobky, hodiny a krejčovské výrobky (košile) (WINKELBAUER 1995). Soukeníci, tkalci, ševci přicházeli na jižní Moravu především z oblasti Hesenska, kde bylo koncentrováno přes 11 % novokřtěnců na Moravě provozovaných profesí (ŠULÁKOVÁ 1979).

Novokřtěnecký dům v Sedleci – byl zbořen v šedesátých letech 20. století (reprodukce z publikace HOLZER, O. 1981: Liebes Voitelesbrunn, Freiberg.)

za 50 zlatých. Zvláštní význam měly zahrádky u novokřtěneckých domů, ve kterých žilo vždy více rodin. Navečer se jejich obyvatelé v zahrádkách pravidelně scházeli, aby zpívali písně a vyslechli si kázání (SEIFERT 1937; ZEMEK 1968).¹³

Schopnosti novokřtěneckých lékařů, lékárníků a lazebníků dosáhly mimořádné proslulosti. Souviselo to s jejich soužitím v komunitách o mnoha lidech, což předpokládalo zvýšenou potřebu lékařské péče. Každý novokřtěnecký dvůr měl proto i vlastní nemocnici. Skupina novokřtěneckých lékařů je známá od začátku svého působení na Moravě. Vyhlášené byly i novokřtěnecké porodní báby. Novokřtěneckí lékaři a lékárníci připravovali speciální nápoje podle vlastních receptů, podávali léky z bylin, připravovali masti, pouštěli žilou, napravovali vykloubeniny, zlomeniny zpevňovali destičkami. Na každém novokřtěneckém dvoře byla zřízena lázeň, která sloužila nejen domácím, ale i lidem z širokého okolí, přičemž o prosté i vysoce postavené osoby zde bylo pečováno bez rozdílu. Lazebníci poskytovali masáže, napařování i prostředky k očištění. Zachovaly se lazebnické řády z let 1592, 1633, 1637 a dalších. Kronika novokřtěnců (ZIEGELSCHMID 1943) uvádí, že lékárník Šimon z Krakova zavítal do Nových Mlýnů, aby načerpal u novokřtěneckých lékařů a lékárníků nové zkušenosti. Z Mikulova je známý alchymista a lékař Stoffel Eckstein a lékař Nathaniel Hamer. Osobního lékaře z řad novokřtěnců měl nejen kardinál Dietrichstein, ale i další feudálové (ŠULÁKOVÁ 1979; HOLZER 1981).

Novokřtěnecká stavební produkce „na klíč“, jakou bylo budování mlýnů, pivovarů, sklepů nebo měšťanských domů, měla rovněž vysokou úroveň. „*Své domy stavěli novokřtění bez zbytečného přepychu, avšak užívali při tom technicky dokonalé způsoby, u nás dosud neznámé.*

¹³ Mikulovští novokřtění byli ceněni a váženi jako zruční a zkušení vinaři, ranhojiči a lazebníci. Novokřtění vlastnili v Mikulově brzy po svém příchodu 45 domů soustředěných v ulici Koněvově a Kazatelské, kde vytvořili středisko svého učení. Obývali zde typické domy se zahrádkami, v nichž se večer scházeli ke zpěvu novokřtěneckých náboženských písní (ZEMEK 1968). Středem novokřtěneckého života byla ulice Kazatelská, v níž dům č. 16 byl sídlem kazatele Balthasara Hubmeiera. Dle mikulovských urbářů se v něm zřejmě nacházela i soukenická dílna, lázeň a prádelna (ŠULÁKOVÁ 1979).

Používali například hrázděné zdivo (vyzdívání dřevěné konstrukce), fungující jako tepelná izolace. Jsou ale doklady i o stavbě zámků ve Vlasaticích nebo Černé Hoře, měštanských domů v Brně, dodaných kompletně včetně vodovodů, maleb a vybavení nábytkem. Potvrzeny jsou paradoxně i rekonstrukce zpusťlých klášterů a církevních staveb v Kroměříži a Žďáru nad Sázavou. Znamé jsou i stavby píl, mlýnů, pivovarů a vinných sklepů pro šlechtu.“ (JANŠTA 2006a). Cihláře a zedníky na Moravě zmiňuje i Kronika novokřtěnců (ZIEGELSCHMID 1943). „V Mikulově nastupovali novokřtění do stavebních čet majitelů panství a podobně jako severoitalsí stavitelé a umělci k nám přinášeli nové architektonické prvky šířící se renesance. Dá se předpokládat, že mikulovský hrad přestavěli na renesanční rezidenci především novokřtění.“ (RICHTER – KRSEK – STEHLÍK – ZEMEK 1971). „Nade vše byli ceněni tesaři a stavitelé z Mikulova, kteří pro šlechtu a měšťany budovali za nízkou cenu stále více pěkných, dobře fungujících a důkladných staveb, pivovarů a mlýnů.“ (SEIFERT 1937).

„Revoluční novinkou byly rovněž novokřtěnecké střechy odolné proti ohni – krovky pokrývaly svazky slámy máčené v hlíně, které vyvinuli habáni východně od řeky Moravy. Tyto svazky nejenže blokovaly proudění vzduchu při požáru, navíc bylo jejich zásluhou v zimě v domě tepleji a v létě chladněji; ve střechách se neusazoval hmyz, byly stabilnější při bouřkách, zřetelně trvanlivější a kromě toho také levnější. Teprve v 18. století začala být hodnota tohoto výrobku známá a požadovaná i v různých částech Evropy.“ (EICHINGER – ENZENBERGER 2009).

Novokřtění na svých dvorech na jižní Moravě zavedli předškolní výchovu (jesle, školku) a všeobecnou školní povinnost (základní školu) (EICHINGER – ENZENBERGER 2009). V Evropě 16. století představoval tento přístup k dětem opravdu něco zcela nového. Zakladatelem vysoce humánní a průkopnické podoby výchovy dětí byl Peter Walpot (1518–1578) z Tyrolska, jenž v letech 1565–1578 prováděl vrchní dohled nad asi 25 000 novokřtění na dvorech jižní Moravy a Weinviertlu. Mimořádně pokrokový školní řád, jenž vydal v roce 1568, lze považovat za předchůdce vzdělávacích metod J. A. Komenského. Teprve o 200 let později zavedla všeobecnou školní povinnost v rakousko-uherských zemích Marie Terezie.

Novokřtěnecký školní řád předepisoval organizovanou výchovu dětí. Vzhledem k tomu, že všechny mladé ženy pracovaly, o malé děti se staraly ženy starší. Předškolní výchova ve školkách začínala tedy již od kolébky a trvala do pěti let věku dítěte. Každá starší žena měla na starosti asi deset dětí. Školní řád předepisoval také dodržování práv žáků. Když šlo dítě poprvé do školy, musel být pečlivě vyšetřen jeho zdravotní stav. Avšak i když bylo nějaké zdravotní omezení shledáno, ani potom nesmělo být dítě zanecháno v ústraní. K malým dětem, jež přišly do školky nově, se přistupovalo citlivě. Případné tresty musely být jemné, nikdo nesměl děti zavírat do tmavého prostoru, rány do hlavy nebo na tvář byly co nejpřísněji zapovězeny. Prut směl být použit jen s rozmyslem a po „dohodě s Bohem“. Děti měly nejdříve dostat podrobná poučení, jež jim měla pomoci rozpoznat, co bylo špatné na jednání, za něž jsou trestáni. Školní řád obsahoval i ochranná opatření a postup při infekčních onemocněních (EICHINGER – ENZENBERGER 2009).

Jeden z potomků moravských novokřtěnců Peter Hoover z Minnesoty se na své cestě po jižní Moravě zastavil v lednu 2006 v Hustopečích, kde pro něho místní farář uspořádal setkání s občany. Se samozřejmostí vyslovoval názvy míst, ve kterých před téměř pěti stoletími pobývali jeho předci – Hustopeče, Nové Mlýny, Bílovice, Mikulov, Strachotín, Pohořelice, Příbice, Židlochovice aj.

„Žijeme stále podle pravidel Jakuba Huttera, která přijali naši předci na jižní Moravě. Tradiční hodnotové a morální zásady nejsou zpochybněny. Obec vede rada v čele s kazatelem, který je volen pokřtěnými muži, ženy jsou mužům podřízeny, děti zůstávají u rodičů, učí se anglicky a německy (spisovnou němčinu i psací i tiskací kurent, kterým jsou psány historické i současné kroniky). Jsou vychovávány v tradičních morálních hodnotách a integrovány do života obce. V Minnesotě vlastníme mnoho půdy a uprostřed pozemku máme vždy asi dvacet domů uspořádaných do kruhu. Společně se věnujeme zemědělskému hospodaření s šetrnými postupy vůči přírodě a provozujeme hodně řemesel. Jsme velká rodina. V Americe jsme šťastní, ale bojíme se materialismu, neboť tlak na zvyšování životního standardu je velký.“

Věžní hodiny kostela sv. Václava v Mikulově pocházejí z 16. století. Hodiny na věžích kostelů a zámků z této doby mohou pocházet z dílen novokřtěnců. (foto Milan Karásek)

Svým životem Hutterští bratři dokazují, že hnutí, jež začalo na jižní Moravě, nebylo historickou kuriozitou a jeho ideje jsou přitažlivé i v 21. století.

Dnes žije na různých místech světa ve zhruba 300 dvorech na 50 000 hutterských bratrů – novokřtěnců či habánů, jak je nazývali tehdejší obyvatelé jižní Moravy. Jeden dvůr, kolonii, obývá přibližně sto lidí, z nichž bývá polovina mladší patnácti let. Žijí v prérizních provinciích Kanady, v Jižní a Severní Dakotě, v Montaně, Minesotě, Mantově, ve státu New York, Pennsylvánii a Connecticutu, ale také i v zemích Evropy.

Prameny

Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov).
Moravský zemský archiv v Brně, fond F 72 (Velkostatek Mikulov).

Literatura

- BALCÁREK, P. 1990: Kardinál František z Ditrichštejna (1570–1636), Kroměříž.
BRICHTOVÁ, D. 2004: Návštěva císaře Leopolda I. na mikulovském zámku, RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově, s. 16–21.
BRICHTOVÁ, D. – ČERVENÁ, J. – DANIHELKA, J. a kol. 1998: Mikulov. Město, ve kterém zpívají domy, Mikulov.
EICHINGER, R. – ENZENBERGER, J. F. 2009: Täufermuseum Niedersulz. Museumsführer, Nürnberg.

- ELSINGER, R. M. (ed.) 1987: Heimatbuch Nikolsburg. Geschichte und Schicksal einer deutschen Stadt von den Anfängen bis zum Jahre 1946, Wien.
- FEYFAR, M. 1879: Die erlauchten Herrn auf Nicolsburg, Wien.
- FROLEC, V. 1974: Tradiční vinařství na Moravě, Brno.
- HLOŽEK, J. 2006: Starovické vinné sklepy a habáni, Hustopeče (rukopis).
- HOLZER, O. 1981: Liebes Voitelbrunn, Freiberg.
- HOLZER, O. 1985: Die Porzinsel mit dem „Perghaus“ und ihren Fluchtgängen, Südmährisches Jahrbuch, roč. 34, s. 61–65.
- HRBKOVÁ, R. 1972: Habáni na Moravě, Olomouc.
- HUBALA, E. 1965: Burgen und Schlösser in Mähren, Frankfurt am Main.
- HURT, R. 1960: Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku. Díl 1–2, Ostrava.
- JANÁČEK, J. 1978: Valdštejn a jeho doba, Praha.
- JANŠTA, A. 2006a: Habánská řemesla v našem kraji, Hustopeče (rukopis).
- JANŠTA, A. 2006b: Novokřtenci v Hustopečích a na jižní Moravě vůbec, Hustopeče (rukopis).
- KORDIOVSKÝ, E. 1991: Vinice na teritoriu okresu Břeclav v 17. století, Jižní Morava, roč. 27, s. 127–148.
- KRYČER, R. 1954: Mikulovské panství za posledních let kardinála Fr. Dietrichštejna, Vlastivědný věstník moravský, roč. 9, s. 110–118.
- KRYČER, R. 1958: Mikulovské panství po válce třicetileté, in: Rodné zemi. Sborník prací k 70. výročí trvání Musejního spolku v Brně a k 70. narozeninám jeho předsedy doc. dr. Aloise Gregora (ed. R. Fukal – M. Kopecký), Brno, s. 114–117.
- LANDSFELD, H. 1970: Habánské památky, Strážnice.
- LEDERER, H. 2001: Jan Bernhard Fünfkirchen – stavovský pán a buřič, Jižní Morava, roč. 37, s. 276–280.
- NÁDENÍČEK, J. 2006: Kurdějov a habáni, Hustopeče (rukopis).
- NEKUDA, V. (ed.) 1969: Břeclavsko, Brno.
- PAJER, J. 2006: Studie o novokřtencích, Strážnice.
- RIGASOVÁ, M. 2006: Vývoj přírodně krajinářského celku Mikulova za panování Liechtensteinů (1249–1560) a Dietrichsteinů (1575–1945), Lednice (disertační práce).
- RICHTER, V. – KRSEK, I. – STEHLÍK, M. – ZEMEK, M. 1971: Mikulov, Brno.
- ŘEZNÍČEK, J. 1966: Dva mikulovské urbáře z roku 1560, Jižní Morava, roč. 2, s. 7–25.
- SEIFERT, T. R. 1937: Nikolsburg. Geschichte der Stadt in Wort und Bild, Nikolsburg.
- ŠULÁKOVÁ, L. 1979: Habáni na Moravě, Olomouc (rigorózní práce).
- TENORA, J. 1932: Rozdíl statku mikulovského r. 1590, Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze, roč. 40, s. 9–21.
- VOREL, P. 2001: Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století, Pardubice.
- WINKELBAUER, T. 1995: Příliv náboženských exulantů na Moravu. Od husitství až po třicetiletou válku, in: Kultury na hranici. Jižní Čechy – Jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel (ed. A. Komlosyová – V. Bůžek – F. Svátek), Vídeň, s. 275–281.
- ZEMEK, M. 1968: Mikulov v období od husitských válek do roku 1620, Jižní Morava, roč. 4, s. 68–82.
- ZIEGLSCHMID, A. J. F. (ed.) 1943: Die älteste Chronik der Hutterischen Brüder, Ithaca.

Milada Rigasová

Anabaptists and their legacy in the vine-growing region on the border of southern Moravia and Wienviertel

There is only little common knowledge concerning the exceptional chapter of Anabaptist influence (1525–1622) in the history of cultural landscape of the warm vine-growing region on the border of southern Moravia and lower Austria. Though Anabaptists are usually considered only in connection with the production of Moravian faience, many other of their products show the same levels of originality, quality and advanced of technology. There is no doubt that their real contribution lies with the development of agricultural techniques, especially concerning viticulture. The innovations in this field were so profound that southern Moravia was considered to be “the garden” of central Europe already before the beginning of 17th century.

This article aims to direct attention to recorded Anabaptist sites, such as vineyard sites, wine cellars (including mysterious escape labyrinths), fish ponds, mills, granaries, sheepcotes, sawmills and other agriculture related objects. Though many of them may have been forgotten, altered adapted, these still apparently exist and help to create the specific character of the local landscape.

A special position occupied by the Anabaptist codes that governed the community, particular branches of agriculture and trades, but also the pre-school education and compulsory education of children. These are a unique record of the our ancestor's progressive spirit. It is noteworthy that these codes, as rules of prosperity and humane way of life, were created in the region of southern Moravia.